

Дисципліна: «Українознавство» (за вибором студентів)

Група: II курс.

Факультети: історико-теоретичний, оркестровий (народні інструменти)

Дата занять: 12.03.

Факультети: фортепіанний, оркестровий (скрипка, струнні, духові – дерев'яні та мідні), вокальний (оперний та камерний спів), диригентсько-хоровий, композиторський, музичної режисури факультети.

Дата занять: 14.03.

Викладач: Гусарчук Т. В., доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри історії української музики та музичної фольклористики

Тема:
ЧАЙКОВСЬКИЙ ТА УКРАЇНА

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Різномаспектність теми «Чайковський та Україна».
2. Місця, пов'язані з перебуванням П. І. Чайковського в Україні.
3. П. І. Чайковський у Києві.
4. Чайковський та Київська консерваторія

Основний зміст лекції

- I. Різномаспектність теми «Чайковський та Україна»:
- 1) українська гілка у походженні композитора (прадід по батьківській лінії – український козак Федір Чайка, походження прізвища Чайковський);
 - 2) особливості психофізіології композитора як каталізатор процесу активного зближення його з українським середовищем (загострена вразливість, емоційна чутливість, природне естетичне почуття);
 - 3) генералізація ліричного елемента в музиці П.І. Чайковського (відкритість та емоційна сила ліричного висловлювання, концентрація ліричної якості у мелодиці);

4) активна взаємодія з українським середовищем (перебування в Україні, враження від України);

5) український елемент як один із суттєвих факторів формування стилю П. І. Чайковського;

6) українська тема у творчості П. І. Чайковського.

II. Місця, пов'язані з перебуванням П. І. Чайковського в Україні.

1) Перший приїзд на Україну в 1864 р. – літо у Тростянці Сумської області, в маєтку князя О. В. Голіцина. Увертюра «Гроза».

2) Перебування П. І. Чайковського у Кам'янці на р. Тясмин Черкаської області в 1865–1893 рр. у маєтку сестри Олександри Іллівни, яка вийшла заміж за сина декабриста Василя Львовича Давидова. Найбільша кількість творів. Відкриття у 1940 р. у музеї О. Пушкіна та декабристів (існує з 1937 р.) відділу, присвяченого перебуванню тут П. І. Чайковського.

3) Вербівка на Сумщині – 1875 р., закінчення Третьої симфонії; 1876, 1878 та 1883 рр.

4) Низи на р. Псьол Сумської області – перебування у друга Н. Д. Кондратьєва в період 1871–1880 рр. майже щоліта.

5) Браїлів Вінницької області, маєток Н. Ф. фон Мекк (1878–1880 рр.). Відкриття меморіальної кімнати П. І. Чайковського; організація музею П. І. Чайковського та Н.Ф. фон Мекк; пам'ятні місця Браїлова, де бував композитор; хутір Симаки поблизу Браїлова.

6) Село Гранкіно (нині Олександрівка Зачепилівського р-ну Харківської області) – перебування П. І. Чайковського в гостях у брата Модеста, який служив у 1876–1892 рр. вихователем глухонімого сина власника Гранкіно – агронома Г. К. Конраді.

7) Харків.

8) Одеса.

III. П. І. Чайковський у Києві. Київські вистави опер «Опричник» (1874 р.), «Євгеній Онегін» (1884 р.), «Мазепа» (1886 р.), «Пікова дама» (1890 р.). Зустрічі П. І. Чайковського з М. В. Лисенком. Відвідання Київського музичного училища 16 грудня 1890 р., схвальний відгук щодо рівня викладання, що стало одним з важливих чинників на шляху перетворення училища на вищий навчальний заклад – Київську консерваторію. Докладне висвітлення перебування П.І. Чайковського у Києві 1890 р. на сторінках газети «Киевлянин» (№№270, 272, 275, 278, 279, 280, 282); стаття В. Чечотта «Киевское отделение Императорского Русского музыкального общества» про відвідання П. І. Чайковським Київського музичного училища («Киевлянин» 1980. 18 грудня. №275). Постановки опер П. І. Чайковського «Чародійка», «Орлеанська діва», «Іоланта», «Черевички» (1902–1905 рр.).

Література

1. Височинська Л. Й. Чайковський і Україна. Київ, 1955. 31 с.
2. Газета «Перемога» Зачепилівського р-ну Харківської обл. за 1990 р. (№54 від 5 травня, №80 від 5 липня, №89 від 26 липня, №156 від 31 грудня).
3. Давыдов Ю.Л. Записки о П.И. Чайковском. Москва : Музгиз, 1962. 116 с.
4. Дни и годы П.И. Чайковского. Летопись жизни и творчества / Под ред. В. Яковлева. Москва; Ленинград :Музгиз, 1940. С. 510, 511.
5. Зінькевич О.С. П. І. Чайковський у концертному житті дореволюційного Києва // П. І. Чайковський та Україна. Київ : КДК ім. П.І. Чайковського, 1991. С. 16 – 31.
6. Кисельов Г. Інформація про святкування 100-річчя від дня народження П. Чайковського // Радянська музика. 1940. № 3. С. 55.

7. Лист до Н. Ф. фон-Мекк від 30 квітня 1880 р. // П. И. Чайковский. Переписка с Н. Ф. фон-Мекк. В 2-х т. Т. II. 1879–1881. Москва – Ленинград : Academia, 1934. С. 347.
8. Майбурова К.В. Чайковський на Україні. Київ, 1965. 47 с.
9. Майбурова К.В. Глінка у Качанівці // Наука і культура. Україна. Київ, 1986.
10. Малозьомова О., Гусарчук Т. Сторінки історії Київської консерваторії. Шлях до відкриття // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 42: Історія музики: нові факти та інтерпретації / Ред.-упоряд. О. Зінькевич. Київ, 2004. С. 26
11. П.І. Чайковський та Україна. Київ : Київська державна консерваторія ім. П.І. Чайковського , 1991. 277 с.
12. Постанова № 275 Ради Народних комісарів УРСР від 5 березня 1940 р., м. Київ // Радянська музика. 1940. № 2. С. 61.
13. Тюменева Г. Чайковський і Україна. Київ : Мистецтво, 1955. 52 с.
14. Чайковський на Україні : Матеріали і документи / Упоряд. Л.Д. Файнштейн, О.Я. Шреєр–Ткаченко і Т.М. Тихонова. Київ : Мистецтво, 1940. 142 с.
15. Чайковский П.И. Письма к близким. Москва : Музгиз, 1955. 671 с.
16. Чечотт В. Киевское отделение Императорского русского музыкального общества // Киевлянин. 1890. № 275. 18 декабря.

Матеріал до теми:

Петро Ілліч Чайковський та Київська консерваторія

Для того, щоб зрозуміти, чому Київську консерваторію було названо на честь геніального російського композитора, потрібно не лише усвідомлювати весь спектр глибинних зв'язків митця з українською землею і українською культурою, а й безпосередньо знати історію славетного навчального закладу.

Як відомо, композитор часто бував у Києві. Зі щирою зацікавленістю ставився він до музичного життя міста, справ оперного театру, концертної діяльності Київського відділення ІРМТ, Київського товариства любителів музики, митрополичого хору Софійського собору; охоче спілкувався з багатьма музикантами Києва, завжди намагаючись підтримати, допомогти розвиткові цікавих починань і справедливій оцінці музичних явищ. Прикметною була його зустріч із Миколою Лисенком, знайомство з оперою «Тарас Бульба» та її висока оцінка. Зустрічався він також з Олександром Виноградським, Володимиром Пухальським, викладачами музичного училища — Євгеном Рибом, Григорієм Ходоровським, Фрідріхом фон Муллертом, Камілло Евєрарді, Марією Алексєєвою-Юневич та іншими. Особливо часто Петро Ілліч спілкувався зі своїм учнем з теоретичних дисциплін, флейтистом Олександром Химиченком.

Є в історії стосунків Чайковського та майбутньої Київської консерваторії один цікавий, але не дуже відомий сучасним музикантам епізод, який може слугувати доказом – ще одним із багатьох і багатьох – про існування певних містичних чинників, які незбагненим чином з'єднують різні події, нерідко на великій часо-просторовій відстані, – ніби дивовижні контрапункти, якими хтось керує. Так могло статися, що Петро Ілліч міг свого часу очолити Київське музичне училище. Принаймні у Києві цього прагнули.

У листі до Надії Філаретівни фон-Мекк від 30 квітня 1880 року Чайковський повідомляє про те, що 29 квітня отримав від директора Київського відділення музичного товариства пропозицію очолити музичні справи цього Товариства як директор музичного училища та розпорядник концертів. Однак, на жаль, не склалося: «Не задумываясь ни единой минуты, я написал решительный отказ, несмотря даже на то, что Киев, как город, имеет для меня много привлекательных сторон. Вкусив сладкого плода свободы, я утратил теперь всякую способность переносить какое бы то ни было ярмо. Но не скрою от Вас, что немножко совесть меня упрекает в том,

что я эгоистически отстранил себя от деятельности на пользу учащейся молодежи»ⁱ.

Отже, не склалося на рівні, так би мовити, екзистенційному, але на вищому – як бачимо, історія розпорядилася інакше: Чайковський все рівно «очолоє» наш заклад, освячуючи його своїм іменем. А наступним «кроком», а точніше знаком долі на шляху до здійснення її задуму, стала подія, що відбулася десятиліттям по тому. Про неї варто розповісти докладніше.

З 11 по 22 грудня 1890 року П. Чайковський перебував у Києвіⁱⁱ. Він брав участь у репетиціях «Пікової дами» перед її прем'єрою 19 грудня та другого показу 21 грудня, відвідав вистави оперного театру 12 і 13 грудня, був присутній у концерті Київського товариства любителів музики 15 грудня тощо. Події тих знаменних днів докладно висвітлено на сторінках газети «Киевлянин» (№№ 270, 272, 275, 277–280, 282). Саме у цей приїзд Петра Ілліча до Києва відбувся його візит до Київського музичного училища, що стало важливою знаковою подією на шляху навчального закладу до отримання нового освітнього статусу — перетворення його на консерваторію.

Відомий київський критик Віктор Чечотт у статті, опублікованій в газеті «Киевлянин» за 18 грудня 1890 року (№ 275), зазначив: «День 16 грудня буде пам'ятним днем у літопису місцевого музичного училища. Воно було удостоєне честі приймати у своїх стінах геніального нашого композитора П. І. Чайковського, який з повною прихильністю поставився до запрошення дирекції і прослухав із великою зацікавленістю та увагою довгу програму імпровізованого музичного ранку, що складався з інструментальних і вокальних номерів, які були виконані з цієї нагоди найкращими учнівськими силами. Зустрінутий біля входу дружніми оплесками присутніх, п. Чайковський невдовзі з'явився у концертній залі при посиленних привітальних криках учнівської молоді, наелектризованої присутністю такого видатного представника того мистецтва, якому вона присвячує свою працю й сили»ⁱⁱⁱ.

У статті В. Чечотта подано концертну програму, з якою виступили учні провідних викладачів училища — Володимира Пухальського, Григорія Ходоровського, Марії Алексєєвої-Юневич, Отакара Шевчика, Олександра Химиченка, Миколи Нолле. Автор зауважує, що за браком місця не говоритиме про різноманітні особливості виконання, які проявилися на згаданому музичному ранку. Він вважає, що «досить того, що п. Чайковський висловив повне схвалення й задоволення з приводу всього почутого ним у стінах місцевого музичного училища. Відповідаючи на промови, з якими до нього звернулися пп. Виноградський і Пухальський, славетний композитор привітав учнівську молодь із досягнутими нею успіхами та висловив свою впевненість у тому, що справа музичної освіти знаходиться у надійних руках і в найсприятливішому становищі»^{iv}.

На згадку про цей знаменний день Петрові Іллічу піднесли вишуканий срібний вінок із написом: «П. І. Чайковському в пам'ять відвідання музичного училища Київського відділення Імператорського російського музичного товариства, 16 грудня 1890 р.». Урочистості закінчилися увечері вдома в Олександра Виноградського, який приймав високого гостя з усіма членами дирекції Київського відділення ІРМТ і складом викладачів музичного училища.

У 1940 році Україна відзначала 100-річчя від дня народження П. Чайковського. Республіканський ювілейний комітет зі святкування цієї знаменної дати було доручено очолити директору Київської консерваторії Абрамові Луферу. Із числа працівників вищого музичного закладу столиці до складу комітету увійшли також Борис Лятошинський, Костянтин Михайлов, Пилип Козицький, Андрій Ольховський^v. Із 6 січня до травня 1940 року з нагоди ювілею у Києві проходив великий цикл симфонічних і камерних концертів за участі Державного симфонічного оркестру України під орудою Натана Рахліна і Льва Брагінського, оркестру Українського радіокомітету (диригент М. Канерштейн), хорової капели «Думка» (диригент М. Вериківський), камерних ансамблів філармонії, провідних солістів

оперного театру (М. Литвиненко-Вольгемут, О. Петрусенко, О. Ропської, М. Гришка) та інших^{vi}.

8 і 9 травня у Київській консерваторії відбулася наукова конференція, у якій взяли участь Абрам Гозенпуд, Лія Хінчин, Микола Грінченко, Андрій Ольховський. Онисія Шреєр і Любов Файнштейн першими в українському музикознавстві багатоаспектно розробили тему зв'язків Чайковського з Україною. У праці, яку вони представили, містилися висловлювання митця про Україну й українську музику, відтворювалося життя композитора в Україні, а також було подано відгуки сучасної Чайковському преси Києва, Харкова та Одеси на виконання його творів, опубліковано спогади про композитора^{vii}. Г. Кисельов в інформації про святкування 100-річчя від дня народження П. Чайковського, опублікованій у № 3 журналу «Радянська музика» за 1940 рік, відзначив, що наукова конференція, за свідченням сучасників, продемонструвала зростання музикознавчої думки в Україні^{viii}.

9 травня 1940 року — в останній день проведення ювілейних заходів — Указом Президії Верховної Ради УРСР Київській державній консерваторії було присвоєне ім'я Петра Ілліча Чайковського^{ix}. Отже, історія нерозривно пов'язала навчальний заклад із іменем Петра Ілліча Чайковського.

ⁱ Лист до Н. Ф. фон-Мекк від 30 квітня 1880 р. // П. И. Чайковский. Переписка с Н. Ф. фон-Мекк. В 2-х т. Т. II. 1879–1881. Москва – Ленинград : Academia, 1934. С. 347.

ⁱⁱ Дни и годы П. И. Чайковского. Летопись жизни и творчества / Под. ред. В. Яковлева. Москва; Ленинград :Музгиз, 1940. С. 510, 511.

ⁱⁱⁱ Чечотт В. Киевское отделение Императорского русского музыкального общества // Киевлянин. 1890. № 275. 18 декабря.

^{iv} Там само.

^v Постанова № 275 Ради Народних комісарів УРСР від 5 березня 1940 р., м. Київ // Радянська музика. 1940. № 2. С. 61.

^{vi} Там само. С. 62, 63.

^{vii} Кисельов Г. Інформація про святкування 100-річчя від дня народження П. Чайковського // Радянська музика. 1940. № 3. С. 55.

^{viii} Там само. С. 56.

^{ix} Там само. С. 55.

Завдання

-
1. Ознайомитися з літературою, в якій висвітлюється роль України у творчості П. І. Чайковського.
 2. Користуючись наявними матеріалами, пов'язаними з перебуванням П. І. Чайковського у Кам'янці, підготуватися до майбутнього відвідання цієї місцевості.
 3. Охарактеризувати діяльність П. І. Чайковського у Києві.

Контрольні запитання

1. Назвіть місця перебування П. І. Чайковського в Україні.
2. Які твори П. І. Чайковського було написано під час перебування в Україні, в яких саме місцях?
3. Розкажіть, що Вам відомо про музеї П. І. Чайковського та інших видатних діячів, розташовані у місцях перебування композитора в Україні?
4. Яка роль належить П. І. Чайковському у відкритті Київської консерваторії?